Logos'dan önce, logos sırasında ve logos'dan sonra hayat vardır. Aramızda hayattan sonra logos bulan var mı?

Merkez'de görülen şahlık, Batı'da görülen imparatorluk biçimine uyar. Dediği dediktir. Ancak Batı'da görülen imparatorluk, şahlığın biçimine uymaz.

> *Bu öykü de Pers Ülkesinde gerçekleşti. Sinaites adlı bir Perslinin sarayından uzakta, Mnemon lakabını taşıyan Kral Artakserkses'e (II.) rastladığı anlatılmaktadır. Çaresizliği içinde, yasadan korku ve büyük krala duyduğu saygıdan ötürü, perişanlığa düştü, çünkü o anda ne yapacağını bilmiyordu. Diğer Perslerin gerisinde kalmak ve Krala bir hediye getirmediğinden ötürü, saygınlığını yitirmek istemediğinden, ayaklarının kendisini taşıdığı ölçüde ve hızla, yakınlarda akan ve Kyros adını taşıyan ırmağa koştu. Eğildi, her iki eliyle su topladı ve dedi ki: "Kral Artakserkses, hükmün sonsuza dek sürsün! Seni, şimdi, elimden geldiğince onurlandırıyorum; çünkü olanaklarımın elverdiği ölçüde, benden bir onur armağanı almadan gitmemelisin. Kyros'un suyuyla sana olan saygımı kanıtlıyorum. Ama kampına vardığın zaman, seni evimin en iyi ve değerli şeyleriyle onurlandıracağım ve seni armağanlarıyla onurlandıranlardan herhangi birinin ardında kesinlikle kalmayacağım." … Kral, ordugâhına vardıktan sonra, bu Persliye bir Pers elbisesi, altın bir tas ve bin dareike gönderdi ve alıcısına söylenmek üzere ulağa aşağıdaki sözleri söyledi: "Kral, bu altın kapla sevinmeni istiyor, çünkü, onu armağansız ve saygısız bırakmak istemedin, tersine, o anda olanaklı ölçüde, onu onurlandırdığın için, sen de onu sevindirdin. Bu tasla o sudan almanı ve içmeni istiyor."*[1]

Farsça konuşanların başından geçen bir olay Yunanca anlatılmış ve kayda geçmiş, bunu okuyan biri Almancaya çevirip aktarmış, ondan da biri Türkçeye çevirmiş. Sözü geçen kavramların hepsi bu kulaktan kulağa oyununda ne hale gelmiştir. Aktarılan olay, İ.Ö. beşinci yüzyılın sonraları, dördüncü yüzyılın başlarında bir zamanda geçmiş.

Bir gazeteden kupon toplanıp edinilmiş olan Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük'e göre:

> *CHARLEMAGNE veya KARL I, Büyük veya Charles I, Büyük , lat. Carolus Magnus (747?-Aachen 814). Frank kralı (768-814), Kutsal Roma-Germen imparatoru (800-814),…*

İşte Türkçe kullanılan «kral» sözcüğü, bu 1. Karl'dan ya da Büyük Karl'dan kökenlenmekteymiş. Yunanca ya da Almanca yazan biri, Artakserkses'i kral olarak nitelese de, bu yazı bakımından o şahtır. Muhtemel ki, «yasa»nın ne olduğundan «saygı»nın ve «onurlandırma»nın ne olduğuna kadar, bir çok kavram, kulaktan kulağa oyununda anlam kaymalarına maruz kalmıştır. Örneğin, armağan yerine «rüşvet» de denilebilir mi?

Şah karşılıklı armağanla, rüşvetle yönetir:

> *Omises, Kral Artakserkses Pers Ülkesini gezdiğinde, ona bir sepet içinde dev büyüklükte bir nar getirdi. Bunların büyüklüğü karşısında şaşkına dönen Kral sordu: "Bana getirdiğin armağanı hangi bahçeden aldın?" Omises'in, bunları evindeki toprak ve araziden aldığı şeklindeki yanıtı, ona büyük sevinç verdi; ona krallık armağanları gönderdi ve şunu söyledi: "Mithras aşkına, bu adam, bu çalışkanlığıyla görüşümce küçük bir devleti büyük ve güçlü bir duruma getirebilir!"* [2]

İmparatora göre insan şahın saygı duyduğu bu Omises gibi yemiş yetiştirip, yiyip yediren değildir, bizzat yemiştir.

> *Markus Aurelius'a göre bizler, bir bağ kütüğü gibi yemiş vermek için yaşamaktayız. … Marcus Aurelius şöyle demektedir: Doğaya uygun olarak yaşa ve ondan tasalanmadan*

> *ayrıl, tıpkı olgunlaşmış bir yemiş gibi. Yemiş olgunlaşınca, kendisini yaratmış olan ağaca ve toprağa minnet duyarak yere düşer.*[3]

Marcus Aurelius'un standart bir imparator tipi olduğu söylenemese de, «senatör sınıfının gözünde kusursuz bir imparatordur».[4] «MS 161-180 arasında Roma'yı yöneten bu imparator, sayısız kuşak için Roma İmparatorluğu'nun altın çağının simgesi olmuştur.»[5] «Ödevini yerine getirmek için kendisine gerekli yetenekleri vermiş olan doğaya, tanrılara ya da kadere şükretmenin Marcus Aurelius'ta da büyük yeri vardır. Stoa öğretisinin özünde bulunan bu *alçakgönüllülük*, "insanın ödevi, bir asker gibi doğanın buyruklarını yerine getirmek ve kendini bu buyrukları yerine getiren bir organ olarak duymaktır" görüşüne dayanır.»[6]

İnsan bedeninin merkezi yaklaşık olarak midesidir. Şahın ve şahlıkta yaşayanların ahlakının bir temeli «yedirmeyene, yedirmezler,» hakikatine uygunluktur; imparatorun etik ilkesi «yeme, yedirme» düsturuyla ifade edilebilir. Şah olumlu ve uyumlu olduğunca tutunur; imparator olumsuz ve dayatmacı olduğunca imparator olur. Şahlığa uygun insan padişah gibi yaşamaya niyetlidir. İmparatorlukta yaşatılan insan, imparator gibi «olmuş» («*perfectus*») olan olmaya koşulludur.

Utopia[7] yazan Thomas More, 1529'da, İngiltere'nin baş hakimi olmuş. Davalı tarafların (o zamanlar, orada adet olduğu üzere) hakime verdiği hediyeleri istemezmiş. İngiltere'nin Papa'nın otoritesinden bağımsızlaşmasına karşı çıkarmış. Mutlak doğruya hanedan bile uymalıymış. Kendini bir imparatorluk bürokratı, eşitlik dağıtımının aleti olarak idealize etmiş, hayata göre ideal geliştirmek yerine, hayatı verili ve sabit olduğu düşünülen ideal biçime getirmeye çabalarmış, hatta, bu uğurda, kimseyi gözü görmezmiş gibidir, kendini bile. Şahane insansa, «ilim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmezsin; ya nice okumaktır?» diye sorar.

Şahlık da, imparatorluk da, «zorba buyurganlık» diye aynı biçim olarak kuramlaştırılabilir. Hasbelkader şahın önüne çıkıldığında, filli fıkrasında Timur'un karşısında kalakalınca bir fil

daha isteyen Nasrettin hoca misali, dikkatli olmak gerekir. Ancak, «astığım astık, kestiğim kestik»likle şah olunmaz; ona «zalim» denir. İmparatorlar, konsüller toplayıp tartışmayı yönetip yönlendire dursun, şah memleket muhabbetinde vahdete karışıp gidebilmelidir. (Bknz.)

Batı Merkez'e saldırıp tortusunu bırakmış. Bu tortulardan biri de Merkez'de ara sıra beliren imparatorluk öykünmeleriymiş: «Doğu Selçuklu Devleti'nin hükümdarı resmî ünvanlar dışında "İskender es-Sanî", yani "İkinci [Makedonyalı] İskender" gibi yüceltici ünvanlar da taşımıştı.»[8] Bu alıntı, manidardır ki, «Doğu Selçuklu Devleti'nin Çöküşü» bölümünün hemen en başında yer alır. Çok alıntılanan bilgelik bir kere daha haklı çıkar gibidir: «Maddî hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini belirler. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.»[9] *Es-Sultanü'l-Azam* olmayı beğenmeyip, *İskender es-Sanî* olmaya soyunan Sancar!'ın hikayesinden anlaşıldığı kadarıyla, şahlığa yükselmiş biri imparatorluğun peşine düşünce, şahlığı kargaşa alır, herşeyini yitirir, sürüm sürüm sürünür, sonra son bir hamleyle şahlığa yeniden yükselse bile şahlığı kendisiyle birlikte silinip gider.[10]

Hemşehri *bourgeois*, hürriyet *liberté* ve kardeşlik *fraternité* olmadığı gibi, adalet de *égalité* değildir. İki insan aralarında bir somun ekmeği pay edeceklerdir. Biri ekmeği ikiye ayırıp diğeri hangi parçanın kimin olacağına karar vererek paylaşabilirler. Ekmek tam olarak ikiye ayrılamayacağından, ekmeği ayıran kişiye daha küçük olan parça düşecektir. Ancak, ekmeği ayıran, iki parçanın arasındaki eşitsizlik kendisi tarafından ihmal edilebilecek ufaklıkta olana kadar ayırma işlemine ince ayarlar yapabilir. Zaten, göz insanı yanıltabilir, ufak farkların olduğu durumda, kimin hangi parçayı alacağına karar veren de küçük parçayı büyük görebilir; ancak, onun içinde de bu tür bir hata ihmal edilebilir boyutlarda kalacaktır. Böylece, her birine düşen paylar adil olacaktır. Diyelim ki, biri ayırdı, diğeri karar verdi ve iki insan, böylece ekmeği paylaştılar. Tam yemeye başlayacakları sırada, durumu fark eden bir *bourgeois* «Aman, durun! N'apıyorsunuz? Ekmek eşit olarak ayrılmadı,» diye aralarına girebilir. «Sana ne oluyor, kardeş?» diye sorulacak olursa (ki burada «kardeş» yerine, duruma göre, «amca», «teyze», «evlat» kullanılabilir), *bourgeois* bu tavrı «*liberalis*» (nazik)

bulmayacak ve kendi davranışını «*fraternité*» olarak ussallaştıracaktır. İki insan ekmeği aralarında hürce pay etmişlerdir, halbuki *bourgeois*ya göre hürriyet için *liberté* beratına ihtiyaçları vardır. *Bourgeois* ekmeğin, bilimsel olarak, tam yarıdan ayrılabileceğini ileri sürer. Bunun için uygun ölçüm ve kesim aletleri geliştirilebilir. Ölçer, biçer ve ekmeği ayırır. Pratikte ekmeği tam anlamıyla eşit olarak ikiye ayırmak mümkün değildir; bu kuramsal olarak mümkündür. Pratiğe uygun olmayan bu kuramlaştırmanın (yani iki cismin olanaksız eşitliğini olurmuş gibi gösterebilmenin) gizemi, iki farklı insanın (dışardan verili, zaman ve mekandan bağımsız) eşitliğinin, *égalité*nin temelsiz ve dayanaksız olarak kabullenilmesine dayanır. «Değer ifadesinin gizemi, yani insan çalışması oldukları sürece ve olduklarınca bütün çalışmaların eşitliği ve eşit geçerliliği, ancak, insani eşitlik kavramı hali hazırda bir halk ön yargısının sağlamlığına sahip olur duruma gelir gelmez çözülüverir.»[11] Adil olunduğunda hır çıkmazken, «*égalité*» fikri beraberinde hırsızı getirir. Pratiğin kurama uyup uymadığının saptanması için bu işin bir uzmanının otoritesine başvurulmalıdır. *Bourgeois*, ölçüm ve kesim aletlerini üretenler, bilimsel sosyete, ekmeğin iki insan arasında eşitçe dağılması için katkıda bulunmuşlardır ve paylarını almalıdırlar. Giderek, eşitliğin yerini etkinlik alır: Etkin dağıtım, önceleri insanların razı olabilecekleri minimumu almalarına, sonraları da hayatlarını idame ettirmek için gerekli minimumu almalarına varır. Bu sıralar, idameden rızaya, etkinlikten eşitliğe gelgitlerin yaşandığı bir zihni karmaşa yaşanır. «*Natura*» bu zihni karmaşa düğümünü çözen kılıçtır: Beş parmağın beşi bir yaratılmamıştır, insan yaradılışına uygun payı almalıdır. Artık «tam eşitliğin olamayacağı, adaletten tam eşitliğe doğru gelişim sürecinde her ilerleyişin tam eşitlikten biraz daha uzaklaşmak olacağı, ta en baştan söylenseydi ya,» demek için çok geçtir. Şahın adil olması beklenirken, imparator eşitlik dağıtır, giderek, etkinliği sağlar.

Burjuvalar İskender'e, Julius Sezar'a, Napolyon'a öykünüp, ideallerine en yaklaştıklarında kendilerini Hitler'lerin, Mussolinni'lerin peşinde buladursunlar, Osman Bey'in yedi ceddi değil, otuz küsur ceddi, padişah gibi değil, bizzat padişah olarak yaşamış. Hatırda böyle bir hatırlı imparator var mı? Merkeze yakışan insan şahane insandır.

İ.Ö.66-63'te Roma şimdi Türkiye denen yere girmiş. 55-53'te şimdi İran denen yere

saldırmış, bozguna uğramış. 48'den itibaren Roma ile Mısır birbiriyle sıkı fıkı bir ilişkiye geçmişler. 36'da Roma İran'a bir kez daha saldırmış, bir kez daha bozguna uğramış. 30'da artık Mısır da Roma'nın parçası olmuş. Böylece, Merkez'in iki ayağı Roma'nın doğusunu oluşturur olmuş.

> *Ancak hellenist kültür ve hristiyan dininin Roma devlet şekli ile bir sentez haline gelmesi bizim Bizans imparatorluğu olarak adlandırmaya alıştığımız tarihî teşekkülü meydana getirmiştir. Bu sentez Roma devletinin ağırlık noktasının, krizler devri olan 3. yüzyılın gerektirdiği gibi doğuya kayması ile mümkün kılındı. Ağırlık noktasının bu yer değiştirişi Imperium Romanum'un hristiyanlaştırılması ve yeni başşehrin Boğaziçi kenarında kurulması ile ifadesini buluyordu. Bu iki olay, hristiyanlığın zaferi ve devlet merkezinin kesin olarak hellenize edilmiş doğu'ya nakli Bizans devresinin başlangıcını sembolize eder.*[12]

Doğu Roma, ya da yıkılmasından çok sonra verildiği adıyla Bizans, yeri merkez olmasına karşın, sonuna kadar Batılı olma ülküsünü canlı tutmuş. Merkezileştikçe, Batı'dan gelen müdahale ve «yardımlar»la, batılılığa çekilmiş. Batılı olamayacağı Latin İmparatorluğu döneminde alenileşmiş, merkezileşmeyi de başaramayınca, uzun bir direniş döneminden sonra yerini daha uygununa bırakıp, ortadan kalkmış.

Çağımızda, batılı kalmayla merkezileşme arasında bocalayıp hayata değil ülkülere bağlananlar için ilave bir sorun bulunuyormuş gibidir. Postmodernliğin Durumu'nda, bir yerden sonra, sık sık «zaman-mekân sıkışması» kavramına başvurulacağı belirtilip sürdürülüyor:

> *Bu terimle kastettiğim şu: mekân ve zamanın nesnel niteliklerinde öylesine devrimci değişimler olur ki, dünyayı görüş tarzımızı, bazen çok köklü biçimlerde, değiştirmek*

> *zorunda kalırız. "Sıkışma" terimini kullanıyorum, çünkü bir yandan kapitalizmin tarihine hayatın hızının artışı damgasını vururken, bir yandan da mekânsal engellerin dünya sanki üzerimize çökecekmişçesine aşıldığını sağlam biçimde iddia etmenin mümkün olduğunu düşünüyorum.*[13]

Evet, Roma ve Bizans dönemlerinden farklı olarak, artık, yerini şaşıranların bilinçlerinin toplumsal varlıkları tarafından belirlenmesi süreci, çok daha hızlı ve dünya üzerimize çökecekmişcesine gerçekleşecek gibi gözüküyor. Bırakalım şu imparatorluk bürokratlığını, şahane insanlık ne güne duruyor?

Türkali Mah., Beşiktaş

Notlar

1. Wiesehöfer, Josef, 2003, Antik Pers Tarihi, İstanbul: Telos Yayıncılık, s. 70.
2. Wiesehöfer, Josef, 2003, Antik Pers Tarihi, İstanbul: Telos Yayıncılık, s. 68.
3. Hançerlioğlu, Orhan, 1978, Felsefe Ansiklopedisi, İstanbul: Remzi Kitabevi, Cilt 5., s. 337.
4. Freeman, Charles, 2005, Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, İkinci bakı, s. 542.
5. Magee, Bryan, 2000, Felsefenin Öyküsü, Ankara: Dost Kitabevi, s. 46.
6. Gökberk, Macit, 1980, Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi, Dördüncü Basım, s. 123.
7. More, Thomas, 1965, Utopia, Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books Ltd.
8. Agacanov, Sergey Grigoreviç, 2006, Selçuklular, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., s. 260.
9. Marx, Karl, 1979, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Ankara: Sol Yayınları, dördüncü baskı, s. 25.
10. Agacanov, Sergey Grigoreviç, 2006, Selçuklular, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., s.

259-330.

11. «Das Geheimnis des Wertausdrucks, die Gleichheit und gleiche Gültigkeit aller Arbeiten, weil und insofern sie menschliche Arbeit überhaupt sind, kann nur entziffert werden, sobald der Begriff der menschlichen Gleichheit bereits die Festigkeit eines Volksvorurteils besitzt.» Karl Marx – Friedrich Engels – Werke, Band 23, "Das Kapital", Bd. I, Erster Abschnitt, S. 74 Dietz Verlag, Berlin/DDR 1968.
12. Ostrogorsky, Georg, 1981, Bizans Devleti Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 25.
13. Harvey, David, 1999, Postmodernliğin Durumu, İstanbul: Metis Yayınları, İkinci Basım, s.270.